

Домбі і син. Кн. 2: роман

КУПИТИ

Про книгу

У центрі уваги роману «Домбі і син» видатного англійського письменника Ч. Дікенса - надмірна гординя містера Домбі, власника судноплавної фірми, який, втративши сина, на якого покладав великі надії, спочатку відкидає щиру і безкорисливу любов своєї дочки, але, зрештою, перед смертю замирюється з нею. Роман «Домбі і син» визнаний одним із найважливіших британських романів усіх часів.

ЧАРЛЗ
ДІКЕНС

ЧАРЛЬЗ
ДІКЕНС

Домбі і Син

2
КНИГА

Дікенс Чарльз
Домбі і син. Кн. 2 : роман / Чарльз Дікенс; пер. з англ.
М. Іванова. — Тернопіль : Видавництво Богдан, 2024. — 528 с.

ISBN 978-966-10-1390-1

© О. Кіналь, обкладинка, 2024
© Видавництво Богдан, оригінал-макет, 2024

З англійської переклав Микола Іванов
Ілюстрації Геблота Найта Брауна

У центрі уваги роману «Домбі і син» видатного англійського письменника Ч. Дікенса — надмірна гординя містера Домбі, власника судноплавної фірми, який, втративши сина, на якого покладав великі надії, спочатку відкидає щиру і безкорисливу любов своєї дочки, але, зрештою, перед смертю замирюється з нею. Роман «Домбі і син» визнаний одним із найважливіших британських романів усіх часів.

Розділ тридцять перший

Весілля

Зоря, з її безстороннім, безвиразним обличчям, підкрадається, тремтячи, до церкви, де лежить тлін маленького Поля та його матері, і зазирає у вікна. Темно і холодно. Ніч усе ще тулиться до камінних плит і причаїлась, важка та похмура, у нішах та закутках будівлі.

Годинник на дзвіничній вежі, що височить понад дахами, зносячись на ще одній із тих незліченних хвиль часу, які регулярно накочуються й розбиваються об берег вічності, сіріє, наче кам'яний бакен, що позначає припливи й відпливи; однак сюди, усередину, зоря щойно-щойно прозирає і бачить — тут ніч.

Нипаючи круг церкви, підглядаючи у вікна, зоря плаче й журиться, що панує такий недовгий час, і сльози її капають на шибки, а дерева під муром схиляють голови й співчутливо помахують своїми численними руками. Ніч, полотніючи перед нею й поволі вислизаючи з церкви, затримується в склепах і сідає на нагробки. Аж ось іде ясний день — блищить на годиннику, фарбує в червоне шпиль дзвіниці, висушує сльози зорі та заглушує її лемент. І налякана зоря услід за ніччю, проганяючи її з останнього притулку, заслизає до склепів сама і з перестраханим видом причаюється між мертвих, доки не поверне відсвіжена ніч і не вижене її звідти.

А поки що миші — покинувши молитовники, до яких вони вдаються частіше, ніж самі їхні власники, та ще подушечки для колін, не так пообтирані колінами, як погризені мишачими зубами — ховають по нірках свої блискучі очка і туляться одна до одної, налякані грюкотом дверей. Бо церковний сторож — людина вельми впливова — і паламар прийшли сьогодні до церкви дуже рано, а з ними і ядушлива місіс Міф — суха, як скіпка, стара дама в обвислій сукні, під якою, здається, нема й на палець м'яса, — вона вже з пів години чекає сторожа під воротами церкви.

Місіс Міф має кисле, як оцет, обличчя, висмоктаний капелюшок, а також спраглу до шилінгів і півшилінгів душу. Постійне підкикування, яким вона запрошує випадкових відвідувачів на лави, додає місіс Міф

деякої загадковості, а по очах видно, що місіс Міф завжди знайде для вас зручненьке місце, тільки непевна щодо плати за нього. Чогось такого, як містер Міф, не існує ось уже двадцять років, і згадки про нього для місіс Міф небажані. Він мав якісь єретичні переконання, — здається, щодо безплатних місць, — і хоча місіс Міф хочеться вірити, що його, можливо, й забрали на небо, однак твердити це вона не взялася б.

Цього ранку в місіс Міф багато роботи. Вона витріпує коло входу килим, покрив з вівтаря та подушки з крісел і має багато чого розповісти про вінчання, до якого вони готуються. Місіс Міф чула, ніби ремонт у будинку та нові меблі коштували принаймні п'ять тисяч фунтів, а в нареченої — місіс Міф знає про це з найвірніших джерел — немає й шести пенсів. Місіс Міф, немов то було вчора, пам'ятає похорон першої дружини, а тоді — хрестини і другий похорон, і мимохідь каже, що перед приїздом весільної валки добре помие милом оту могильну плиту. Містер Саундз, церковний сторож, що весь час гріється на сонечку, сидючи на сходах (і дуже рідко робить щось іншого, окрім холодної пори, коли сидить біля каміна), притакує місіс Міф і питається, чи чула вона, що наречена — неабияка красуня? А що інформація, одержана місіс Міф, підтверджує цю версію, то містер Саундз (котрий, попри всю свою правовірність й огрядність, все ще захоплюється жіночою вродою) прицмокує: так, так, видать, першорядна краля! (Вираз, що видався б місіс Міф перебільшенням, коли б вона почула його із чийось інших вуст).

Тим часом у господі містера Домбі метушаться всі, а надто жінки. Від четвертої ранку жодна з них не спить, а перед шостою всі до однієї вже вбрані та вичепурені. Покоївка більш ніж будь-коли увивається біля містера Тавлінсона, а куховарка запевняє за сніданком, що одне весілля тягне за собою інші, тільки покоївка не йме віри і каже, що то неправда. Містер Тавлінсон не висловлюється з цього приводу, — він трохи засмучений, бо, щоб супроводити молодих до Парижа, найнято чужоземного слугу з бакенбардами (сам Тавлінсон бакенбардів не має), і той уже пакує речі в новий екіпаж. Стосовно цього персонажа містер Тавлінсон заявляє, що, скільки йому відомо, з чужинців ніколи не буває добра, а коли дами закидають йому упередженість, каже: та ви

гляньте на Бонапарта, їхнього найголовнішого, — хіба не видно, що то був за жук? І покоївка визнає, що все те — щира правда.

У погребального вигляду вітальні на Брук-стріт порастєся в поті чола цукерник, а двоє височенних молодиків старанно назирають. Від одного з височенних молодиків уже попахує хересом, і очі йому соловіють, виявляючи здатність не бачити того, на що дивляться. Височенний молодик тямить, що з ним коїться негаразд, і каже товаришеві, що то «від хилання». Височенний молодик мав сказати: «від хвилювання», але мова у нього посоловіла теж.

Мандрівні музики нюхом чують весілля — і карильйонники, і бубнарі, і духовики. Перші проводять репетицію десь на задвірках, біля Бетлбрідж, другі, в особі капельмейстера, заходять у перемовини з містером Тавлінсоном і вимагають відкупного, щоб не грати, а треті підіслали моторного тромбоніста, котрий чатує за рогом на якогось двоєдушного крамаря, що за хабар скаже їм, де саме й на яку годину призначено весільний сніданок. Нетерплячка та хвилювання поширюються далі. З Боло-Понда містер Перч потай приводить місіс Перч перебути день із челяддю містера Домбі та подивитися на весілля. В господі містера Тутса містер Тутс прибирається так, ніби сам іде під вінець: він поклав собі, що дивитиметься на це блискуче видовисько потайного кутка на хорах і візьме туди Курча. Містер бо Тутс має відчайдушний намір показати Курчаті Флоренс і відверто сказати йому: «Ну, Курча, більше я не буду тебе дурити. Той друг, про якого я не раз говорив, — я сам. Міс Домбі — предмет моїх почуттів. Що ти тепер скажеш про неї і яку пораду мені даси?» Тим часом ще не приголомшене цією звісткою Курча сидить на кухні в містера Тутса, зануривши дзьоба в кухоль міцного пива й уплітаючи другий фунт біфштексів. На Принцесиному майдані метушиться міс Токс. Бо й вона теж, незважаючи на свою розпуку, поклала сунути шилінга в руку місіс Міф і побачити церемонію, що вабить її злим чаром, з якого-небудь темного кутка церкви. Помітно збудження і в обладі дерев'яного мічмана, де капітан Катл, у своїх гостроносих черевиках і в сорочці з велетенським коміром, слухає за сніданком, як Роб-Точильник читає йому текст весільної служби наперед, аби під час урочистості, на якій він буде присутній, капітанові геть усе було зрозуміло. Через те він час од часу перепиняє свого капелана, просячи повторити ту чи іншу

строфу або читати лиш те, що йому належить, залишивши «Амінь» капітанові, і густим, вдоволеним басом вставляє те «Амінь» кожного разу, як тільки Роб-Точильник переводить дух.

Крім цього (і багато чого іншого) двадцятеро нянечок лише з вулиці містера Домбі пообіцяло двадцятьом своїм вихованкам, чий інстинктивний інтерес до шлюбних церемоній зародився ще в колисці, що вони обов'язково підуть подивитися на шлюб. Воістину містер Саундз, церковний сторож, має всі підстави почуватись на висоті обов'язків, вигріваючи на сходах свою показну фігуру в очікуванні години шлюбу! Воістину має рацію місіс Міф, накидаючись на нещасну дівчинку-карлицю з гігантським немовлям на руках, котра заглядає до церкви, та обурено проганяючи її геть!

Кузен Фінікс приїхав з-за кордону спеціально, щоб бути на весіллі. Кузен Фінікс років сорок тому був світський денді; але фігура й манера у нього й досі такі молодечі, а одяг настільки доладний, що той, хто його мало знає, дивується, побачивши приховані зморшки на обличчі його світлості та гусячі лапки коло очей. Дивують також і з того, що

ходить він не дуже впевненою ступою, збочуючи трохи з шляху, яким зібрався простувати. Та кузен Фінікс, який встає о пів до восьмої ранку, — це зовсім не той кузен Фінікс, який уже встав та прибрався. Тепер, приміром, голячись у Лонг-готелі на Бонд-стріт, він, безперечно, має дуже невизначений вигляд.

Містер Домбі виходить із своєї кімнати, і всі жінки на сходах кидаються врозтіч, здіймаючи шум своїми лопітливими спідницями. Не тікає лише місіс Перч, бо вона (як завжди) в інтересному стані і не може вільно маневрувати, тому змушена спіткатися з ним віч-на-віч і, вклоняючись йому, мало не вмливає з ніяковості. Дай Боже, щоб це не спричинилося до поганих наслідків для Перчевої родини! Містер Домбі йде нагору, щоб перечекати у вітальні. На ньому пишний новий синій фрак, рудуваті панталони і камізелька бузкового кольору, — шепочуться навіть, що він завився.

Лункий стукіт у двері сповіщає про прибуття майора. Він теж дуже пишний сьогодні, має в петельці цілий кущ герані й закучерявив собі волосся за всіма правилами, відомими його тубільцеві.

— Як ся маєте, Домбі? — каже майор, простягаючи обидві руки.

— Як ся маєте ви, майоре? — каже Домбі.

— Свідчуся Юпітером, сер, — гукає майор, — Джой Б. в такому гуморі сьогодні, сер, — тут він міцно гупає себе кулаком у груди, — в такому гуморі, сер, що — хай йому біс, Домбі! — він ладний улаштувати й друге весілля й побратися з матінкою.

Містер Домбі посміхається, але, навіть як на нього, ледве-ледве. Він-бо збирається породичатися з матінкою, а за таких умов глузувати з неї не личить.

— Домбі, — каже майор, помітивши це, — вітаю вас. Поздоровляю вас, Домбі. Далєбі, сер, вам треба заздрити більше, ніж будь-кому в Англії!

Тут містер Домбі знову не зовсім погоджується з майором. Він-бо збирається зробити велику честь одній дамі, тож заздрити треба радше їй, а не йому.

— Щодо Едіт Гренджер, сер, — веде далі майор, — то в цілій Європі немає, жінки, яка не віддала б усі свої сережки та й вуха на додачу, аби бути на її місці.

— Ви вельми люб'язні, майоре, — каже містер Домбі.

— Ви й самі це знаєте, Домбі, — запевняє майор. — Давайте без зайвої скромності. Ви знаєте це. Знаєте чи ні, Домбі? — каже ледь що не гнівно майор.

— О, їй-богу, майоре...

— Хай йому біс, сер! — кричить майор, — знаєте ви щось таке, сер, чи не знаєте? Домбі! Старий Джо вам друг? Невже ми з вами не в тих безпосередніх дружніх стосунках, Домбі, які дозволяють старому простакові, Джозефові Б., говорити відверто? Чи мені слід розімкнути шеренгу, Домбі, стати на належній відстані й триматися формальностей?

— Любий мій майоре, — з поблажливістю у голосі мовить містер Домбі, — ви дуже розпалились.

— Хай йому біс, сер! — каже майор. — Я і дійсно розпалився. Джозеф Б. не заперечує цього, Домбі. Він — людина запалу. Ця подія, сер, збудила усе, що лишилося щирого та правдивого в старій, пекельній, побитій, зношеній та покаліченій снасті Дж. Б. І за таких обставин, кажу вам, Домбі, людина повинна або викласти все, що почуває, або заткнути пельку. А Джозеф Бегсток каже вам просто у вічі, Домбі, як каже і в своєму клубі, що ніхто йому не заткне пельки, коли йдеться про Поля Домбі. Ну, сер, — з рішучим виглядом закінчує майор, — то що ви думаєте про це?

— Запевняю вас, я вельми вдячний вам, майоре, — мовить містер Домбі. — Я й на думці не мав у чомусь обмежувати вашу таку безоглядну дружбу.

— Не «безоглядну», сер! — гукає оприскливий майор. — Я заперечую, Домбі!

— Нехай, — згоджується містер Домбі, — нехай просто «дружбу». І за таких обставин, як сьогодні, я не можу забути, майоре, чим я цій дружбі завдячую.

— Домбі, — з відповідним жестом каже майор, — ось рука Джозефа Бегстока. Старого простака Джоя Б., сер, коли так вам більше до вподоби. Це рука, про яку його королівська високість покійний герцог Йоркський сказав його королівській високості покійному герцогу Нантському, що то — рука Джоша. Крутого та впертого, стріляного, видать, горобця, старого волоцюги. Нехай же ця хвилина буде

найменш нещасливою у нашому з вами житті, Домбі! Нехай благословить вас Господь!

Тут увіходить містер Турбот, теж дуже пишний та усміхнений, як і годиться весільному гостеві. Він висловлює стільки побажань, що ніяк не може пустити руки містера Домбі, а разом з тим так сердечно трусить руку майорові, що голос його, видобуваючись з-поміж зубів, трясеться у такт його рукам.

— Сьогоднішній день благовісний, — каже містер Турбот. — Надзвичайно ясна, чудова погода! Сподіваюсь, я не спізнився?

— Прийшли саме тоді, коли треба, сер, — заспокоює його майор.

— Дуже радий, — відповідає містер Турбот. — Я боявся, що спізнюся на кілька секунд, бо дорогою мене затримала валка возів. Я дозволив собі накинути круга й завітати на Брук-стріт, — це говориться вже на адресу містера Домбі, — щоб залишити там трохи незвичайних і рідкісних квітів для місіс Домбі. Людина мого становища, вшанована запрошенням сюди, не може не віддячити хоч чимось за таке вшанування. І хоч я певен, що місіс Домбі осипана усякими розкошами та коштовностями, — тут він кинув дивний погляд на свого патрона, — може, все ж таки, й мій злидений подарунок припаде їй до вподоби.

— Місіс Домбі, безперечно, буде зворушена вашою увагою, Турботе, — поблажливо каже містер Домбі.

— А коли їй судилося цього ранку стати місіс Домбі, — майор ставить на стіл чашку з кавою й дивиться на годинника, — то нам пора!

Містер Домбі, майор Бегсток і містер Турбот їдуть у колясі до церкви. Сторож, містер Саундз, вже давно не сидить, а стоїть на сходах і чекає на них з триріжним капелюхом у руці; місіс Міф, щохвилі присідаючи, пропонує їм місця у — ризниці. Містер Домбі воліє почекати в церкві. Коли він підводить очі до органу, міс Токс на хорах ховається за грубезну ногу херувима зі щокми, як у юного бога вітрів. Капітан Катл, навпаки, встає і вимахує своїм гачком на знак привітання та моральної підтримки. Містер Тутс, прикривши рукою рота, повідомляє Курча, що джентльмен у рудуватих панталонах — батько його коханої, а Курча хрипко шепоче йому у вухо, що такого

крохмаленого типа ще не видів, але що з допомогою науки його можна й перегнути навпіл — одним ударом у камізельку.

Містер Саундз і місіс Міф впритул розглядають містера Домбі, коли тут розлягається шум коліс, і містер Саундз виходить, а місіс Міф, перехопивши погляд містера Домбі, коли він відривається від того нахаби нагорі, що так фамільярно вимахує рукою, швиденько присідає і сповіщає йому, що це, мабуть, приїхала його «добродійка».

Потім коло дверей здійсмається шттовханина і гамір, і до церкви гоноровим кроком вступає добродійка. На обличчі у неї — ані сліду пережитих уночі страждань, нічогісінько у ній не лишилося від жінки, яка простояла ніч на колінах, поклавши розпаленілу голову на подушку сплячої дівчинки. Дівчинка ця, така миловида та ласкава, — тут-таки, поруч неї, — різкий контраст до неї самої, що з погордою, з викликом застигла на порозі, зібрана, виструнчена незбагненна, сліпуча й велична у зеніті своєї краси, здатної, однак, відразу притлумити захват, який сама ж породила.

Пауза, під час якої сторож містер Саундз тихенько ушивається до ризниці по священника й нотаря. Місіс Ск'ютон звертається до містера Домбі у ще більш значущий та схвильований спосіб, ніж звичайно, разом із тим підсовуючись ближче до Едіт.

— Любий мій Домбі, — каже матінка, — боюсь, що мені доведеться відпустити Флоренс додому, як вона того хоче. Після такої втрати, як сьогодні, дорогий Домбі, мені, я чую, все буде немиле, навіть її товариство.

— То чи не краще, щоб вона була з вами? — питається молодий.

— Не думаю, любий Домбі. Ні, не думаю. Краще я побуду сама. До того ж по вашім поверненні моя кохана Едіт стане її природним і повсякчасним охоронцем, і мені, мабуть, не варто зазіхати на її права. Вона ще приревнує. Чи не так, голубко Едіт?

З цими словами ніжна матінка стискає руку дочці: чи не за тим, щоб привернути її увагу?

— Ні, серйозно, любий Домбі, — резюмує вона. — Я розлучуся з нашою чарівною дівчинкою, щоб не смутити її. Ми вже це полагодили. Вона розуміє все, любий Домбі. Едіт, серденько, вона розуміє все.

Добра мати знову стискає доччину руку. Містер Домбі більше не висуває жодних заперечень, бо з'являються священник та нотар, і містер

Саундз та місіс Міф у належнім порядку розташовують усіх коло вівтаря.

— Хто віддає цю жінку за цього чоловіка?

Віддає кузен Фінікс. Задля цього він приїхав аж з Баден-Бадена. «Хай йому біс! — думає кузен Фінікс, добра душа, — якщо ми вже приймаємо до родини багатія з Сіті, то будьмо уважні до нього. Зробім для нього щось».

— Я віддаю цю жінку за цього чоловіка, — виголошує внаслідок таких міркувань кузен Фінікс.

І кузен Фінікс, з наміром ступити просто, ступає через свою вередливу ногу трохи правіше і попервах віддає цьому чоловікові не ту жінку, а одну з дружок нареченої — доволі високопоставлену і далеку родичку, на яких десять років молодшу від місіс Ск'ютон; але тут місіс Міф, устроївши свій висмоктаний капелюшок, ловко розвертає кузена Фінікса, мов на коліщатах, і скеровує просто на «добродійку», яку кузен Фінікс і віддає кінець кінцем за цього чоловіка.

— Чи можуть вони заприсягтися перед небом?

О, можуть! Містер Домбі присягається. А що Едіт? Вона теж присягається.

Отже, віднині, у долі і в недолі, у багатстві і в злиднях, у здоров'ї і в болешах присягаються вони любити одне одного і піклуватись одне про одного до кінця живоття, і проголошуються подружжям.

Упевнено, твердою рукою підписує Едіт своє ім'я у книзі, коли вони переходять до ризниці.

— Небагато буває тут жінок, що підписуються як ця добродійка, — каже місіс Міф, присідаючи так низько, що висмоктаний капелюшок мало не падає їй з голови.

Містер Саундз думає, що це справді першорядний підпис, вартий підписувачки, але, звичайно, не висловлює своїх думок уголос.

Підписується і Флоренс, але похвал не дістає, бо руки їй тремтять. По тому підписується решта свідків. Кузен Фінікс ставить свій підпис останнім, але вміщує своє благородне ім'я не на належній сторінці, і виходить, ніби він того дня тільки народився.

Майор украй ґалантно здоровить молоду і поширює цей різновид військової тактики на всіх дам, дарма що місіс Ск'ютон опирається цілуванню і лунко верещить під святим склепінням. Приклад майора

наслідує кузен Фінікс і навіть містер Домбі. Нарешті до Едіт підступає і містер Турбот, вилискуючи своїми білими зубами так, ніби наготувався вкусити молоду, а не спити мед з її уст.

Її горді щоки спалахують рум'янцем, а очі вогнем, що може правити за застережний знак; але не править, бо він здоровить її так само, як інші, і бажає їй усякого щастя.

— Якщо будь-які побажання, — стиха додає він, — не є зайвими при такому шлюбі.

— Спасибі, сер, — дякує вона, кривлячи губи й відчуваючи ваготу в грудях.

Та чи відчуває вона зараз — так само, як відчула тоді, увечері, коли була певна, що завтра містер Домбі прийде пропонувати їй цей шлюб, — що Турбот знає її досконало, читаючи в її серці, як у книзі, і що саме його обізнаність принижує її більш за все? Чи не тому її погорда стинається перед його усмішкою, наче сніжка в затисненім п'ястуці, і чи не тому погляд її королівський втікає з-під його очей і тиснеться до землі?

— Я пишаюся, — заявляє Турбот, по-рабському витягуючи шию, але по очах його та по зубах видно, що він бреше, — я пишаюся, бачачи, що мій мізерний дарунок удостоївся руки місіс Домбі і посідає таке почесне місце в такий радісний день.

Едіт схиляє голову у відповідь, і в миттєвому жесті її руки наче помітне бажання зібгати квіти, які вона держить, і шпурнути їх зневажливо на землю. Але вона обвиває цією рукою лікоть свого нового чоловіка, котрий розмовляє з майором, і знову стає непорушна, мовчазна та горда.

Карети вдруге під'їздять до дверей храму. Містер Домбі веде молоду крізь юрбу з двох десятків юних вихованок на сходах, кожна з яких в усіх подробицях оглядає убрання Едіт і обіцяє собі зробити таке саме своїй ляльці, коли та віддаватиметься. Клеопатра й кузен Фінікс сідають в одну карету з молодими. Майор підсаджує в другу Флоренс і дружку, яку помилково мало що не видали заміж, тоді сідає в карету сам, а вслід за ним і містер Турбот. Коні вибрикують та гарцюють; візники й служки сліплять очі тріпотливими стрічками, китицями квітів та новесенькими лівреями. З галасом, з гуркотом карети мчать вулицями, і сотні голів обертаються їм услід, і сотні тверезих

моралістів потішають себе за те, що не одружилися сьогодні, думкою, котра навряд чи приходить тим, у каретах: таке щастя не може тривати вічно.

Коли все втихає, з-за товстої ноги херувима на хорах виринає міс Токс і поволі сходить униз. Очі в міс Токс червоні, хусточка мокра. В серці у неї рана, але нема розпачу, тільки надія, що вони, можливо, будуть щасливі. Вона визнає надзвичайну вроду нареченої і свою загалом невелику привабливість, але примітна постать містера Домбі в бузкового кольору камізельці й рудуватих панталонах стоїть їй перед очима, і міс Токс ревно плаче під вуаллю аж до самого Принцесинового майдану. Капітан Катл, що весь час побожним басом підспівував священникові, почуває неабияке очищення після цих релігійних вправ і, умиротворений, проходячи церквою, спиняється перед таблицею з ім'ям маленького Поля. Галантний містер Тутс покидає храм у супроводі вірного Курчати і в гострих муках кохання. Курча все ще не винайшов способу, як завоювати серце Флоренс, але, одержимий першою своєю ідеєю, вважає, що перегинання містера Домбі навіпл ударом у камізельку буде кроком у потрібному їм напрямку. Челядь містера Домбі виходить із своїх криївок, готова бігом бігти на Брук-стріт, та затримують її підозрілі симптоми з боку місіс Перч, яка благає подати їй склянку води й починає панікувати, невдовзі, однак, місіс Перч стає краще, її виводять надвір, і місіс Міф з містером Саундзом, сторожем, осідаються на східцях підраховувати свої прибутки з минулої урочистості та діляться враженнями, а паламар дзвонить уже по чийсь душі.

Карети тим часом під'їздять до помешкання молодої. Карильйонники зчиняють передзвін, духовики вдаряють туш, і балаганний містер Панч — цей зразок подружнього блаженства — вітає свою половину. Довкола, в юрбі роззяв — метушня, штовханина, а містер Домбі урочисто веде місіс Домбі в покої родини Фініксів. Решта гостей висідає з екіпажів і йде вслід за ними. Тільки чому містер Турбот, проходячи крізь натовп коло дверей, згадує стару, що хотіла ворожити йому того ранку? Чому Флоренс, здригаючись, пригадує собі той день дитинства, коли вона загубилася, і їй увижається обличчя доброї місіс Браун?

Всередині поздоровлень у цей найщасливіший із днів більшає, більшає і гостей, хоча й не набагато; всі виходять з вітальні й розсідаються за столом у темно-брунатній залі, що її жодному декоратору звеселити несила, скільки б квітів та бантиків він не поначіплював на виснажених негрів.

Щоправда, цукерник відзначивсь у своїм мистецтві: сніданок подано розкішний. До компанії приєдналися і містер та місіс Чіки. Місіс Чік чудується, наскільки Едіт — вроджена, справжня Домбі, а ще вона вельми люб'язна та щира з місіс Ск'ютон, котра, скинувши гору з плечей, прикладається до шампанського. Височенному молодикові, якому було погано від хвилювання, вже краще, але щось, схоже на каяття, терзає його душу, і він злиться на другого височенного молодика, з силою вириваючи в нього таці та знаходить похмуру розраду в нечемному ставленні до гостей. Гості, поважні та холодні, не сміють осквернити повиті жалобою герби і портрети предків, що звідусіль дивляться на них, бодай незначним спалахом веселощів. Найвеселіші тут — кузен Фінікс і майор, зате усмішки містера Турбота вистачає на цілий стіл. Особливий усміх має він для молодії, але тій дуже, дуже рідко трапляється його бачити.

Коли сніданок закінчується і слуги покидають їдальню, кузен Фінікс підводиться з місця, — напрочуд юно виглядає він у цю мить, коли рук його майже не видно з-під білосніжних манжетів (не видно, які вони кістляві), а щоки цвітуть шампанським.

— Слово честі, — каже кузен Фінікс, — дарма що це річ у домі джентльмена незвичайна, я прошу дозволу звернутися до вас із закликом випити те, що називається... фактично, тост.

Майор дуже бурхливо виявляє своє схвалення. Містер Турбот, перехилившись через стіл до кузена Фінікса, посміхається і дрібно-дрібно киває головою.

— Е... фактично, це не... — знову починає кузен Фінікс і на цьому вичерпується.

— Слухайте, слухайте! — переконливо гукає майор.

Містер Турбот легенько плече в долоні і, знову перехилившись через стіл, посміхається та ще дрібніше киває головою, мовби ця остання репліка вразила його особливо і він прагне особисто засвідчити оте, благодійне для нього враження.

— Це, — каже кузен Фінікс, — фактично, той випадок, коли від загальноновживаних житейських правил можна дещо відійти. І хоч я ніколи не був оратором, навіть тоді, як, будучи членом палати громад, мав честь виступити на підтримку проекту і... фактично, зліг на два тижні, усвідомивши свою поразку...

Майор і містер Турбот настільки захоплені цією деталлю його біографії, що кузен Фінікс сміється і, звертаючись особисто до них, веде далі:

— ...Фактично кажучи, коли я не на жарт розхворівся... та все одно я відчуваю, що на мене покладено обов'язок. А коли на англійця покладено обов'язок, він, я гадаю, конче мусить сповнити його якомога краще. Отож! Наша родина мала приємність поєднатися сьогодні в особі моєї чарівної і достойної родички, що є тут... фактично, присутня...

Лунають загальні оплески.

— Присутня, — повторює кузен Фінікс, відчуваючи, що це вдале формулювання і його варто повторити, — з одним, сказати б, чоловіком, якого осудливий перст ніколи не...фактично, з моїм шановним другом Домбі, якщо він дозволить так себе називати.

Кузен Фінікс уклоняється містерові Домбі. Містер Домбі врочисто відповідає йому тим же. Всі більш-менш зворушені цим несподіваним і, мабуть, небувалим виявом чулості.

— Я не мав змоги, — каже кузен Фінікс, — підтримувати, як би мені хотілося, стосунки з моїм другом Домбі й вивчити ті гарні прикмети, що роблять честь його розумові та, фактично кажучи, й серцеві. Бо, на превеликий жаль, я був тоді, як казали в палаті громад за моїх часів, коли ще не мали звички раз у раз натякати на палату лордів і коли взагалі дебати провадили чемніше... я був тоді, фактично, — кузен Фінікс з великою майстерністю готує слухачів до свого дотепу і врешті вибухає; — не в тій палаті!

Майора нападають корчі, які він насилу вгамовує.

— Та я досить добре знаю мого друга Домбі, — веде далі кузен Фінікс, вже серйознішим тоном, немов одразу посумнів і помудрішав. — Знаю, що він, фактично, є тим, що називається... купцем — британським купцем, і... і підданим. І хоча я кілька років прожив за кордоном (мені було дуже приємно прийняти мого друга

Домбі й усіх тут присутніх у себе в Баден-Бадені і при нагоді познайомити їх з Великим Герцогом), я все ж таки добре знаю мою чарівну та достойну родичку, яка має всі дані, щоб вщасливити чоловіка, і знаю, що побралася вона з моїм другом Домбі з симпатії та обопільної любові.

Усміхання та кивання з боку містера Турбота.

— Отже, — резюмує кузен Фінікс, — я вітаю родину, членом якої я є, з її новим здобутком в особі мого друга Домбі. Я вітаю мого друга Домбі, що з'єднався шлюбом з моєю чарівною й достойною родичкою, яка має всі дані, щоб ощасливити чоловіка. І я дозволю собі звернутися до всіх вас із закликом, фактично, привітати мого друга Домбі та мою чарівну й достойну родичку з цієї нагоди.

Промову кузена Фінікса зустрічають оглушливими оплесками, а містер Домбі дякує від імені свого та місіс Домбі. Незабаром Дж. Б. пропонує тост за місіс Ск'ютон. Сніданок доходить кінця, осквернені герби на стінах мстиво торжествують. Едіт підводиться і йде одягати дорожній костюм.

Всі слуги в той час снідали внизу. Шампанське було таким звичайним явищем, що й згадувати не варто, а пряжена дичина, пухкі паштети й навіть салат з омарів нікого вже не цікавили. Височенний молодик повеселів і знов белькоче про «хиляння». З очима його товариша починає коїтися те саме, — він теж дивиться на речі, не бачачи їх. Обличчя в усіх жінок червоні, а надто в місіс Перч, — вона така весела, промениста й така далека від повсякденних турбот, що якби її попросили вказати дорогу до Болс-Понду, де осіли її власні турботи, то їй нелегко було б ту дорогу пригадати. Містер Тавлінсон проголосив тост за щасливе подружжя, за що срібноголовий дворецький йому дуже лаконічно, але з чуттям подякував, — він-бо й справді почав уже вважати себе старим слугою родини, а старого слугу така родинна подія не зворушити не може. Настрій у всіх піднесений, зокрема, у жінок. Кухарка містера Домбі, яка завжди веде перед у товаристві, каже, що після такого годі всидіти на місці, і пропонує гуртом податися хоч би й до театру. Всі (в тому числі й місіс Перч) пристають на це, пристає навіть тубілець, що п'є, як тигр, і лякає дам, особливо місіс Перч, завертаючи очима. Один з височенних молодиків пропонує після театру влаштувати танці, що нікому (в тому числі місіс

Перч) не видається неможливим. Покоївка встряє в суперечку з містером Тавлінсоном: вона, покликаючись на старий афоризм, твердить, що шлюби готуються на небі, він же запевняє, що ця підготовка проводиться деінде; коли вона так каже, вважає він, то, мабуть, тому, що сама збирається заміж; Боже борони, каже вона, в усякому разі, не за нього. Щоб замирити їх, срібноволосий дворецький пропонує випити на здоров'я містера Тавлінсона, котрого, знаючи його, не можна не цінувати, а цінуючи, не можна не побажати знайти собі дружину до серця, хто б вона не була (тут срібноволосий дворецький зиркає на покоївку). Містер Тавлінсон, дякуючи йому, виголошує вельми емоційну промову, в якій громить чужоземців, що, бува, здобувають прихильність хистких та легковірних людей, що їх неважко обвести круг пальця, і висловлює тільки одну надію — що ніколи не почує про чужинця, який випотрошив подорожній екіпаж. При цих словах очі в містера Тавлінсона такі суворі та красномовні, що покоївка починає істерично хлипати, але при звістці, що молода від'їжджає, і вона, і всі інші зриваються на ноги та біжать нагору дивитися.

Карета стоїть коло дверей; молода сходить у хол, де на неї чекає містер Домбі. Флоренс стоїть на сходах, теж готова їхати додому, а міс Ніппер, що досі займала проміжну позицію між кухнею та їдальнею, збирається її супроводити. Коли з'являється Едіт, Флоренс кидається їй назустріч, щоб попрощатися.

Невже Едіт холодно, що вона так тремтить? Чи, може, в поцілунку Флоренс є щось штучне, непристойне, що ця красуня аж сахається, зіщулившись, наче дотик той неприємний для неї? А чи вона так поспішає, що, не спинившись, тільки махає рукою, та й по всьому?

Коли стукіт коліс карети завмирає вдалині, місіс Ск'ютон, знеможена силою материнських почуттів, падає в позі Клеопатри на софу й ронить кілька сльозин. Майор, що разом з рештою гостей покинув застілля, робить спробу її потішити, але вона невітна, і майор відходить. Відходить і кузен Фінікс, відходить містер Турбот. Всі гості розходяться. Лишившись сама, Клеопатра від надміру хвилювань впадає в легке запаморочення і засинає.

Запаморочення панує й на кухні. Височенний молодик, що його так рано напало хвилювання, приліпився головою до стола в буфетній, і

його несила відірвати. Сталася різка переміна і в настроях місіс Перч, котра журиться містером Перчем і говорить кухарці, що його, видається, вже не так тягне до рідної хати, як тоді, коли їх у сім'ї було тільки дев'ятеро. Містеру Тавлінсонові дзвенить у вухах, а в голові обертається велике колесо. Покоївка бажає, щоб бажати комусь смерті не було гріхом.

Тут, унизу, втратили також відчуття часу й гадають, що то принаймні десята вечора, тоді як насправжки нема ще й третьої дня. Товариство посіло дивне почуття сподіяного гріха. Кожен бачить в іншому спільника у якійсь лихій справі, від якого бажано триматися подалі. Про театр нема вже й мови. Того, хто заікнувся б про танці, зацитькали б як зловмисника і йолопа.

Минає ще дві години. Місіс Ск'ютон спить нагорі; в кухні теж іще не всі проспалися. Жалобні портрети в їдальні розглядають крихти, брудні тарілки, напіврозтоплені шматки льоду, плями від вина, смердючі, безбарвні оденки в келихах, огризки омарів та дичини й печальні холодці, що поволі розлазяться на літеплу драглисту юшку. Так само, як весільний стіл, хазяйське весілля вже майже втратило свій поваб і блиск. Слуги містера Домбі роблять з нього так багато повчальних висновків і так тяжко каються, зібравшись за чаєм у себе вдома, що десь біля восьмої вечора всі стають надміру поважними, тож містер Перч, що на той час приходить із Сіті при чудовому гуморі, білому жилеті, з кумедною пісенькою на вустах та з наміром весело провести вечір, готовий до будь-якої гульні, вкрай здивований, що його тут приймають холодно, а місіс Перч не набагато тепліше, і що його чекає приємний обов'язок — одвезти цю леді додому найближчим омнібусом. Заходить ніч. Флоренс, попоходивши по кімнатах гарно оздобленого дому, спішить до своєї спальні, яку дбайлива рука Едіт спорядила з найбільшою розкішшю та вигодами, і, скинувши пишне вбрання, одягає простеньку свою жалобну сукенку, що її носить полюбому Полеві, та сідає читати; коло ніг її мружиться й кліпає очима Діоген. Але сьогодні Флоренс не може читати. Дім видається їй новим і дивним, повним голосних відлунь. Якась тінь лягає їй на серце. Вона не знає, що з нею й чому, але їй важко. Флоренс закриває книжку, а грубуватий Діоген, сприйнявши це як заклик, кладе лапи їй на коліна й третєся вухами до її ласкавих рук. Тільки Флоренс його майже не

бачить: якийсь туман постає між ними, і в тому тумані світяться, мов ангели, образи її померлої матері та померлого брата. А ще — Волтера, безталанного мандрівника... О, де він, де він?

Майор того не знає — це, точно, — та й не хоче знати. Відхекавшись і проспавши решту дня, майор пізно пообідав у клубі, і тепер сидить над пінтою вина і доводить скромного рожевощого юнака за сусіднім столом (юнак дорого заплатив би, щоб могли встати й піти звідси, але не може) до божевілья, теревенячи про Бегстока, сер, на весіллі Домбі і про Бегстокового друга, збіса джентльменського джентльмена — лорда Фінікса. А кузен Фінікс, що давно мав би бути в Лонг-готелі і в ліжку, сидить натомість за картярським столом, куди, на біду йому самому, привели його свавільні ноги.

Ніч, наче велетень, виповнює церкву, від долівки до стелі, й панує там довгі мовчазні години. Бліда зоря знову зазирає у вікна, потім поступається місцем дневі, дивиться, як ніч тікає до склепів, жене її звідти й сама ховається поміж мертвих. Боязкі миші знову туляться одна до одної, коли грюкають двері і місіс Міф та містер Саундз знову вступають у коло своїх щоденних обов'язків, нерозривне, як обручка. Знову триріжний капелюх і висмоктаний капелюшок бовваніють десь там при вінчанні, і знову цей чоловік бере цю жінку й ця жінка віддається за цього чоловіка, врочисто присягаючи:

«Віднині, у долі і в недолі, у багатстві і в злиднях, у здоров'ї і в болешах любити одне одного і піклуватись одне про одного до кінця життя».

Слова, що їх повторює й містер Турбот, в'їздячи верхи в місто, розтягаючи рот якнайширше і обачливо вибираючи собі дорогу.

Розділ тридцять другий

Дерев'яний мічман розбивається в друзки

Чесний капітан Катл, просидівши кілька тижнів у своїй фортеці, жодною мірою не послабив своїх запобіжних заходів з огляду на відсутність появи ворога. Капітан казав собі, що теперішня його безпека занадто цілковита та дивна, щоб тривати довго. Він знав, що коли вітер сприятливий, то флюгер рідко стоїть непорушно, і був надто добре обізнаний з рішучою та безбоязною вдачею місіс Мак-Стінджер, щоб вважати, ніби ця героїчна жінка відмовилася від наміру знайти та піймати його. Прибитий тягарем цих ваговитих аргументів, капітан Катл жив майже відлюдником, зрідка виходив з дому до смерку, та й навіть тоді вибирав найтемніші вулиці, а по неділях взагалі не виходив, і — як у стінах своєї осади, так і поза ними — завжди ховався від капелюшків, наче у них ходили самі роз'ярені левиці.

Капітану й на думку не спадало, щоб на вулиці, в разі несподіваної атаки місіс Мак-Стінджер, він міг би вчинити опір. Чогось такого, відчував він, вчинити було неможливо. Він уже бачив, як його, смиренного, заштовхують у кеб і відвозять до старого помешкання. І знав наперед, що, як тільки його запроторять туди, він пропав: капелюх його щезне, місіс Мак-Стінджер денно і нічно не спускатиме з нього ока, докори сипатимуться йому на голову в присутності всієї малечі, і бути йому, грішному, об'єктом для недовір'я й підозр, пострахом в очах дітей і таврованим зрадником в очах їхньої матері.

Кожного разу, коли уява малювала капітанові цю похмуру картину, його вкидало в піт і поганий гумор. Траплялося це здебільшого ввечері, перед тим як він викрадався надвір розім'яти ноги й подихати свіжим повітрям. Усвідомлюючи, на який ризик він іде, капітан у такі хвилини прощався з Робом так урочисто, наче вибирався назавсім, і заповідав, щоб у разі його (капітанового) тимчасового зникнення, той тримався стежин добродетелі і не забував начищати мідні інструменти.

Не втрачаючи, проте, надії на спасіння й забезпечуючи собі, в найгіршому випадкові, стосунки з зовнішнім світом, капітан поклав навчити Роба-Точильника певного умовного сигналу, з допомогою

якого той міг би засвідчити командирові свою присутність та вірність у лиху годину. По довгім метикуванні капітан вирішив, що навчить його висвистувати морську пісеньку «Гей, веселіш, веселіш!», і коли Роб у вивченні її сягнув того рівня досконалості, на який здатна сухопутна людина, капітан заходився давати йому подальші інструкції такого ось таємничого змісту:

— Ну, тепер, хлопче, тримайся! Якщо мене схоплять...

— Схоплять, капітане! — гукнув Роб, викотивши свої й без того круглі очі.

— А! — з загадковим виглядом сказав капітан Катл. — Якщо я коли-небудь вийду з тим, щоб повернутися на вечерю, і не з'явлюся на видноколі протягом двадцяти чотирьох годин після зникнення, хлопче, — іди тоді на Бриг-майдан і висвистуй оту саму мелодію біля моєї колишньої гавані, — тільки так, розумієш, ніби ти там ненавмисне, ніби тебе занесло туди випадково. Якщо я відсвисну ту ж мелодію, то відчалюй, хлопче, і приходь знову за двадцять чотири години. Якщо ж відсвисну іншу, то лягай у дрейф і чекай на нові сигнали. Розумієш тепер?

— У що я маю лягати, капітане? — перепитав Роб. — У кущі придорожні?

— Теж мені юнга! — розсердився капітан, гостро глянувши на хлопця — Азбуки не знає! Пройдеш трохи — туди і назад, по черзі. Зрозумів?

— Зрозумів, капітане, — сказав Роб.

— Гаразд, хлопче, — пом'якшав капітан. — То так і роби.

Щоб у нього краще виходило, капітан іноді ввечері, коли крамниця була вже зачинена, ласкаво дозволяв йому розіграти дану сцену, ховаючися з цією метою у вітальні, що умовно правила за будинок місіс Мак-Стінджер, і стежачи за своїм спільником крізь виверчене в стіні спостережне вічко. Роб-Точильник складав іспита так блискуче, що втішений капітан подарував йому в сумі сім шестипенсових монет і мало-помалу проникся відчайдушністю людини, що приготувала себе до найгіршого і вжила всіх застережних заходів перед нещадним ударом долі.

Однак долі цієї капітан не спокушав, ризикуючи бодай на йоту більше, ніж досі. Хоча добре виховання й спонукало його, як друга

родини, прибути на вінчання містера Домбі (почув він про це від містера Перча) та з висоти хорів явити вищеназваному джентльменові своє привітно-схвальне обличчя, проте прибув капітан у найманому кебі з заштореними вікнами, і був би взагалі не зважився на такий ризик, коли б не те, що приналежність місіс Мак-Стінджер до парафії превелебного Мельхіседека виключала можливість її зв'язків ще й з англіканською церквою.

Після вінчання капітан щасливо добувся до дому й поринув у буденний потік свого нового життя під загрозою ворожого нападу, не більшою, однак, за ту, що її несли капелюшки на вулиці. Зате інші, ще тяжчі, страхи почали облягати капітана Катла. Звісток про Волтерів корабель усе ще не було. Не було вісток і від старого Соломона Джілса. Флоренс навіть не знала про зникнення старого, а сказати їй про це капітан не відважувався. По суті, відколи власні надії, які він покладав на цього вродливого, душевного, смілого юнака, котрого він по-своєму грубувато любив ще змалечку, почали гаснути і гасли дедалі швидше з дня на день, капітанові на саму думку про зустріч із Флоренс боляче стискалося серце. Якби він мав для неї добру вістку, чесний капітан без страху вступив би у новенький, розкішно обставлений та оздоблений будинок (хоча вся та розкіш, пов'язана з леді, яку він бачив у церкві, його відлякувала) і добився б таки до дівчини. Та оскільки безпросвітні хмари, що повивали їхні спільні надії, з кожною годиною густішали, то капітанові здавалося, що він лиш додасть їй прикроців та горя, і він боявся приходу Флоренс хтозна чи менше, ніж зустрічі з самою місіс Мак-Стінджер.

Одного холодного-осіннього вечора капітан Катл звелів затопити в каміні маленької вітальні, що тепер більше ніж будь-коли нагадувала каюту корабля. Дощ лив як з відра, гудів вітер, і коли капітан піднявся на дах, поруч з гримучою спаленькою його старого друга, аби глянути звідти на погоду, йому стало моторошно серед розгуляної стихії. Не через те, що в цю мить він подумав про нещасного Волтера: він-бо не мав сумніву, що коли тому й судилося пропасти в кораблетрощі, то сталося це давним-давно, — а через те, що під тиском зовнішніх обставин, ніяк не пов'язаних з предметом його думок, настроїв у капітана впав, а надії вигасли — як це часто траплялося з людьми, мудрішими від нього, і траплятиметься ще не раз.

Виставивши обличчя до гострого вітру, що шмагав його дощем, капітан дивився на важку хмару, яка швидко простувала понад голими покрівлями будинків, і надаремно шукав у ній чогось, що могло би звеселити душу. Найближчий до нього пейзаж був не кращий. В різноманітних повикривлюваних коробках та ящиках з-під чаю сиділи голуби Роба-Точильника й тривожно туркотали, — здавалося, то починає завивати вітер. Ошалілий флюгер у вигляді мічмана з прозорою трубою біля ока — колись його було видно з вулиці, поки не замурували, — скрипів і стогнав на своєму ржавому пруті під поривами вітру, що жорстоко грався з ним, вертячи на всі боки. На синій капітановій жилетці, немов крицеві намистинки, блищали краплі холодного дощу. Він ледве тримався на ногах, змагаючись із дужим норд-вестом, що наполегливо силкувався перекинути його через поручень на вулицю. Якщо Надія жива ще цього вечора, — думав капітан, притримуючи капелюх, — то напевно вона не надворі, а в домі, і, скрушно хिताючи головою, капітан подався назад у дім шукати її там.

Сівши в своє крісло перед каміном, капітан пошукав її в каміні, але там її не було, дарма що вогонь світив ясно. Він видобув табакерку та люльку й почав палити, гадаючи, що побачить її в жеврінні тютюну або в віночках диму, що вилися з його вуст. Але й там не знайшов жодної іржавої порошоківки з якоря Надії. Капітан спробував випити склянку грогу, та на споді цієї чаші вздрів лише журну правду й не наважився спорожнити її до дна. Раз чи два пройшовся він по крамниці, шукаючи надії серед інструментів. Але всі вони, попри його старання, вперто показували, що шлях пропалого корабля кінчався в морській безодні.

Вітер і далі бився, а дощ порошив у зачинені віконниці, тож капітан пристав перед дерев'яним мічманом на прилавку і, витираючи рукавом мундир маленького офіцера, думав про те, скільки довгих років прожив цей мічман майже без жодних змін в команді його корабля, і скільки тих змін одбулося, можна сказати, протягом одного дня та ще й яких разючих! Маленьке товариство з вітальні розсипалося й розвіялось по всіх усядах. Нікому слухати баладу про чарівну Піг, навіть якщо знайшлося б кому заспівати. Але не знаходилося, бо капітан, був переконаний, що ніхто, окрім нього, виконати цю баладу

нездатен, а сам він, за даних умов, заспівати її не зважиться. Нема вже в домі веселого обличчя «Вол-ра» (тут капітан на хвилинку перемістив рукав від мічманового мундира до власних очей), а перука та блискучі гудзики Сола Джілса існують лише в минулому. Річард Віттінгтон скрутив собі в'язи, і всі плани та проекти, пов'язані з маленьким мічманом, без щогол і без керма дрейфують океанським безмежжям.

Поки капітан перебирав ці думки, зажурено стоячи коло мічмана та поліруючи його почасті з симпатії, а почасті з неухважності, хтось постукав у двері, спричинивши нервовий тік у Роба-Точильника, який весь цей час сидів на прилавку і, вп'явшись у капітана великими очима, разів п'ятсот питав себе, чи не вбив когось капітан, що його аж так гризе сумління і він постійно ховається.

— Що таке? — стиха промовив капітан.

— Хтось стукає, капітане, — одповів Роб.

З присоромленим, винуватим виглядом капітан навшпиньки заслизнув до вітальні й зачинився на ключ. Роб, відкривши двері, повинен був розмовляти з одвідувачем з порога, якщо б той мав жіночу подобу. Виявилось, проте, що відвідувач був чоловічої статі, тож Роб широко відчинив двері й пустив його досередини, куди той похопився ввійти, радий, що втік з-під зливи.

— Ну, і клопоту ж буде Берджесові й К°! — сказав одвідувач, співчутливо озираючись на власні ноги, геть мокрі й забризкані болотом. — О, як-сь-мате, містере Джілс?

Привітання було адресоване капітанові, що виринув з вітальні, цілком явно й зовсім надаремно удаючи, ніби вийшов звідти ненароком.

— Спасибі, — не переводячи духу, вів далі той самий джентльмен. — Я почуваюся дуже добре, вельми вам вдячний. Звати мене — Тутс: містер Тутс.

Капітан пригадав, що бачив молодого джентльмена на вінчанні, і вклонився. Містер Тутс у відповідь хихикнув і, як завжди, ніяковіючи, сопів та довго ручкався з капітаном, а тоді, через брак інших можливостей, напався на Роба-Точильника і якомога бурхливіше і тепліше поручкався з ним.

— Слухайте! Я хотів би сказати вам два слова, містере Джілс, якщо дозволите, — сказав нарешті Тутс з дива гідною сміливістю. —

Слухайте! Міс Д.-О.-М... знаєте?

Капітан з відповідно поважним та таємничим виглядом показав гачком у бік маленької вітальні, куди містер Тутс і пішов услід за ним.

— О, перепрошую, — промовив містер Тутс, усівшись навпроти каміна на стілець, поставлений для нього капітаном, і дивлячись на нього знизу ввєрх. — Ви не знаєте, бува, Курчати, містере Джілс?

— Курчати? — сказав капітан.

— Бойового Курчати, — сказав містер Тутс.

Капітан похитав головою, і містер Тутс пояснив, що згадана особа — відомий громадянин, який вкриє славою себе й свій край, перемігши Ноббі Шропшира Першого, але ця інформація, здавалось, не дуже просвітила капітана.

— Просто він є тут, на вулиці, — сказав містер Тутс. — Та це пусте. Може, він не дуже змогне.

— Зараз я йому скажу, — похопився капітан.

— Та я буду радий, — захихотів містер Тутс, — якщо ви тільки дозволите йому посидіти в крамниці разом із вашим хлопцем. Він-бо, знаєте, дуже вразливий, і вогкість протипоказана для його організму. Я його сам покличу містере Джілс.

З цими словами містер Тутс скерувався до вхідних дверей і випустив у темряву особливий посвист, що породив стоїчного джентльмена в білому волохатому пальті та в капелюсі з пласкими крисами, з гирявою головою, перебитим носом і чималими клаптями неродючих, лисих ґрунтів за кожним вухом.

— Сідай, Курча, — сказав містер Тутс.

Лагідне Курча виплюнуло кілька соломинок, якими воно ласувало, і всунуло до рота Нову порцію з тих запасів, що були в нього в руці.

— А чи нема тут чим закропитися? — між іншим спитало Курча. — Там тече, як з-під опусту, і тому, чиї заробітки залежать від здоров'я, нині непереливки.

Капітан Катл налив склянку рому, що її Курча, закинувши голову, перелило у себе, як в бочку, проголосивши коротеньке: «За наше»! По чому капітан з містером Тутсом повернулися до вітальні, сіли там само, перед каміном, і містер Тутс почав:

— Містере Джілс...

— Заждіть! — сказав капітан. — Моє прізвище Катл.

Містер Тутс вельми спантеличився, а капітан урочисто продовжив:

— Ймення моє — капітан Катл, Англія — моя батьківщина, це ось — оселя, в якій живу, благословенне будь творіння. Йов¹, — сказав капітан, посилаючись на цитоване джерело.

— Ох! То чи не можу я бачити містера Джілса? — спитав містер Тутс. — Через те, що...

— Якби ви могли бачити Сола Джілса, хлопче, — значущим тоном сказав капітан, кладучи свою важку руку Тутсові на коліно, — ви —

старого Сола, і саме бачити — на ваші власні очі, сидючи там, де ви сидите, — то ви були б мені любіші, ніж вітер для заштиленого корабля. Але ви не можете бачити Сола Джілса. А чому ви не можете бачити Сола Джілса? — повторив капітан, завбачивши з обличчя містера Тутса, що справив велике враження на цього джентльмена. — Бо він — незримий.

Від хвилювання містер Тутс ледве не бовкнув, що то пусте, але поправився і мовив: «Боже милий»!

— Цей чоловік, — сказав капітан, — листом попросив мене жити тут, але хоч ми з ним були майже як побратими, я знаю про те, куди він подівся і чому він зник, не більше, ніж ви. Може, він подався шукати свого небожа, а може, щось йому збурилось у голові, — хтозна. Одного дня, на світанку, він вискочив за борт, без плеску, без сліду на воді. Я шукав цього чоловіка скрізь і всюди, але відтоді не бачив і не чув про нього нічогосінько.

— Господи, міс Домбі ж не знає... — почав був містер Тутс.

— А навіщо, спитаю я вас як чуле серце, — стишив голос капітан Катл, — їй про це знати? Навіщо давати їй знати про це, доки ще не всі надії втрачено? Вона, це миле створіння, ставилась до старого Сола з такою ніжністю, з такою увагою, з такою... та що казати! Ви ж її знаєте.

— Сподіваюся, що так, — захихотів містер Тутс, і все обличчя йому стало червоне.

— І прийшли сюди від неї?

— Гадаю, що так, — захихотів містер Тутс.

— Тоді, мушу зауважити, ви знаєте янгола, і янгол вас зафрахтував, — сказав капітан.

Містер Тутс зараз же вхопив капітанову руку й попросив дозволу бути його приятелем.

— Слово честі, — серйозним тоном сказав містер Тутс, — я був би вельми вдячний вам, якби ви скрасили коло моїх знайомих. Мені дуже хочеться спізнатися з вами, капітане. Мені справді бракує друга. У старого Блімбера я мав друга — маленького Домбі, і мав би його й дотепер, якби він був живий. Курча, — сумно прошепотів містер Тутс, — чудова... по-своєму незвичайна людина... може, найспритніша в світі... нема такого, чого б він не потрапив зробити...

так усі кажуть... не знаю... але він — це ще не все. А вона то таки й справді янгол, капітане. Якщо десь і є янгол, то це міс Домбі. Я це завжди казав. Ні, справді, — мовив містер Тутс, — я буду дуже вам вдячний, якщо ви підтримуватимете знайомство зі мною.

Капітан ввічливо вислухав цю пропозицію, але не спішив її прийняти, тільки сказав: «Так, так, хлопче! Побачимо, побачимо», — і нагадав містерові Тутсу про його безпосередню місію, спитавши, чому він завдячує честь цього візиту.

— Річ у тім, — одповів містер Тутс, — що я тільки-но був у молодій дами. Не в міс Домбі, а в Сюзанні, — знаєте?

Капітан притакнув головою з поважним виглядом, який показував, що він дуже серйозно ставиться до цієї молоді дами.

— І я розповім, як це сталося, — сказав містер Тутс. — Знаєте, я інколи заходжу до міс Домбі. Не те що ходжу туди, знаєте, спеціально, — просто мені частенько трапляється бувати поблизу, і коли я там буваю, то... то й заходжу.

— Річ природна, — погодився капітан.

— Так. І сьогодні зайшов. Слово честі, не знаю, чи хтось може уявити собі, який янгол була міс Домбі сьогодні.

Капітан труснув головою, показуючи, що декому це, може, й нелегко, та тільки не йому.

— Коли я виходив од неї, — сказав містер Тутс, — та молода дама цілком несподівано затигла мене до буфетної.

Одну мить капітан, здавалося, хотів засудити цей учинок і, відхилившись на спинку стільця, глянув на містера Тутса повним недовіри, якщо не погрози, оком.

— Де вона витягла оцю газету, — вів далі містер Тутс, — і пояснила, що цілий день ховала її від міс Домбі, бо там писалося про когось, кого вона і Домбі знають, і потім прочитала мені те місце. Ну от. А потім вона сказала... Чекайте... Що ж вона сказала?

Намагаючись зосередити на цім питанні всі свої розумові здібності, містер Тутс ненароком глянув капітанові в очі. І так збентежився суворим їх виразом, що майже безнадійно втратив нитку розмови.

— О! — промовив він по довгих розмислах. — А! Так! Вона сказала, що сподівається, що все це ще може бути й не так, і що оскільки вона сама не може вийти з дому, щоб міс Домбі чогось не

запідозрила, то чи не пішов би я до містера Соломона Джілса, майстра корабельних інструментів, що живе на цій вулиці і доводиться тому, про кого мова, дядьком, і чи не спитав би — вірить він усьому цьому чи ні та чи не чув ще чогось в Сіті. Вона казала, що коли він не зможе нічого сказати, то скаже, безперечно, капітан Катл. До речі, — гукнув містер Тутс, якого в цю мить осяяло одкровення, — це ж ви знаєте?

Капітан глянув на газету в руках містера Тутса. Йому забило дух.

— Ну от, — закінчив містер Тутс. — Я, правда, трохи припізнився, бо поїхав спершу аж у Фінчлі, нарвати там зірочника, якого пташка міс Домбі особливо любить. Але звідти я прийшов просто сюди. Ви, думаю, вже бачили цю газету?

Капітан, що стерігся читати газети, боячись натрапити на власний детальний рисопис, поданий місіс Мак-Стінджер, заперечливо похитав головою.

— То прочитати вам це місце? — запропонував містер Тутс.

Капітан махнув на знак згоди, і містер Тутс у рубриці «Морепоплавання» прочитав таке:

«Саутгемптон. Барк «Непогора», під командою Генрі Джеймса, що прибув сьогодні сюди з вантажем кави, цукру та рому, сповіщає, що, коли на шостий день після відплиття з Ямайки судно заштиліло на... на такій-от широті, знаєте... — містер Тутс наскочив на цифри і зашпортався.

— Ну! — скрикнув капітан, стукнувши кулаком у стіл. — Вперед, хлопче!

— ...Широті, — повторив містер Тутс, сполохано глянувши на капітана, — і такій-от довготі, дозорець, за півгодини до заходу сонця, помітив корабельні уламки на відстані близько милі. Оскільки погода була добра, барк стояв на місці, то щоб роздивитися ближче, відряджено шлюпку. Виявлено кілька більших щогол і частину головного такелажу, що належав англійському судну місткістю близько п'ятисот тонн, а також уламок корми, на якій зберігся ще досить чіткий напис «Син та С...». Жодних трупів не знайдено. В корабельному щоденнику «Непокори» зазначено, що вночі знявся вітер, і більше вони розбитого судна не бачили. Тепер доля пропалого безвісти «Сина та Спадкоємця», що йшов з Лондона до Барбадосу, не викликає вже

ніякого сумніву: судно розбилося під час останнього шторму, і всі, хто був на борту, загинули».

Капітан Катл, як і всі люди, й сам не знав, скільки надії жевріло в нім, поки його не вразив цей смертельний удар. Поки йому читали замітку, і хвилину чи дві потому, він, наче загіпнотизований, пильно дивився на сором'язливого містера Тутса, а тоді підвівся раптом і, натягнувши свого лискучого капелюха, покладеного, з пошани до гостя, на стіл, відвернувся та схилився головою на камінну полицю.

— Ох, слово честі, — скрикнув містер Тутс, чуле серце якого зворушив цей несподіваний вияв капітанового горя, — цей світ — найпідступніша штука! Завжди хтось або помре, або бере та й робить якісь ускладнення. Знав би я це, то не так уже й рвався б уступати в те право власності. Зроду такого світу не бачив. Він ще гірший, як у Блімберів.

Капітан Катл, не змінюючи пози, знаком наказав містеру Тутсові не звертати уваги, по чому повернувся, не знімаючи насаджений на самі вуха капелюх, став погладжувати та розтирати рукою своє засмагле обличчя.

— Вол-ре, парубче дорогий, прощай! — казав капітан. — Вол-ре, дитино моя, мій хлопчику, мужчино, я любив тебе! Він не був мені сином, — казав капітан, втупивши очі у вогонь, — нема в мене дітей, але, втративши Уол-ра, я відчуваю майже те, що відчуває батько, втративши сина. Чому? А тому, що тут не одна втрата, а цілий десяток. Де той маленький школяр з рум'яним личком і кучерявим волоссям, який щотижня щебетав тут, у вітальні, веселий, як горобчик? Потонув разом з Вол-ром. Де той сповнений сил, невтомний, безжурний юнак, що так спалахував і червонів, коли ми піддражнювали його втіхою його душі, аж любо було дивитися? Потонув разом з Вол-ром. Де той огонь-парубок, що не дав би старому зневіритись і на хвилину, а про себе й байдуже? Потонув разом з Вол-ром. Вол-р був не один. Їх було з десяток, тих Вол-рів, яких я знав і любив, і всі вони висіли в нього на шії, коли він ішов на дно, а тепер повисли на моїй!

Містер Тутс сидів мовчки та все згортав і згортав газету на колінах, немов хотів зробити її якнайменшою.

— А Сол Джілс! — мовив капітан, — дивлячись у вогонь. — Бідний старий Соле, сиротино! Куди ж ти заподівся? Він доручив мені

доглядати тебе, його останні слова були: «Пильнуйте мого дядька». Що ж з тобою сталося, Соле, відколи ти пішов, попрощавшись з Недом Катлом? І що я маю сказати йому про тебе, чим оправдатися перед ним, адже він усе зверху бачить? Соле Джілсе, Соле Джілсе! — похитав головою капітан. — Трапить тобі на очі оця газета, коли ти далеко від дому і нема нікого, хто знав би Вол-ра, аби словом перемовитись, — проломиться борт твого серця, і ти підеш на дно!

Важко зітхнувши, капітан повернувся до містера Тутса і прийшов до повного усвідомлення присутності цього джентльмена.

— Хлопче мій, — сказав капітан, — ви повинні чесно сказати молодій дамі, що це їхнє фатальне повідомлення аж надто правдиве. Таких речей, бачте, не вигадують. Це записано в корабельному щоденнику, а корабельний щоденник — найправдивіша з книг, які може написати людина. Завтра вранці, — сказав капітан, — я піду сам розпитаюся, але добра з того не буде. Не може бути. Як заглянете завтра по обіді, то знатимете, що я почув, але нині скажіть молодій дамі від імені капітана Катла, що це кінець. Кінець! — І капітан, знявши гачком лискучого капелюха, витяг з нього хусточку, розпачливим жестом витер скуйовджене волосся і з байдужістю приреченого вкинув її назад.

— О, мені страшенно шкода, запевняю вас, — мовив містер Тутс. — Слово честі, шкода, хоч я й не знав того, про кого мова. Як ви думаєте — міс Домбі буде дуже боляче, капітане Джілс?.. Тобто містере Катл?

— Аякже, Боже ж ти мій? — відповів капітан, дещо співчуваючи містеру Тутсу з його наївністю. — Та вона ще отакенька була, коли вони вже любилися, як два голуби.

— Що ви кажете! — обличчя містера Тутса помітно витяглося.

— Вони були створені одне для одного, — журно промовив капітан. — Але яке це тепер має значення?

— Слово честі, — вигукнув містер Тутс і почав скоромовкою, вкупі з предивною комбінацією незграбного хихотіння та щирого хвилювання, — мені ще страшенніше шкода! Ви знаєте, капітане Джілс, я... я буквально обожаю міс Домбі... я... я просто душі в ній не чаю! — Стрімкість, із якою це признание вирвалося з уст безталанного Тутса, свідчила про палкість його почуттів. — Та чого

було б варте моє обожнювання, якби я не жалів її, коли їй боляче, — байдуже, від чого. Моя любов, знаєте, не себелюбна, — промовив містер Тутс, що, відколи став свідком капітанових страждань, проникся довір'ям до нього: — Такий вже я є, капітане Джілс, що якби задля міс Домбі мене переїхали возом, або... або потоптали ногами, або... або скинули з якогось дуже високого поверху, я вважав би це за найбільше щастя для себе.

Все це містер Тутс говорив, стишуючи голос, аби він не дістався ревнивого вуха Курчати, що не визнавав усяких там чулостей. Прикладені з цією метою зусилля, підкріплені силою його почуттів, примусили містера Тутса розчервонітися до кінчиків вух, і в результаті явили очам капітана Катла такий зворушливий образ безкорисливої любові, що добряга капітан утішливо поплескав юнака по спині й порадив не зневірятися.

— Спасибі, капітане Джілс, — сказав містер Тутс. — Дуже приємно почути це від вас, хоч у вас і своєї журби вистачає. Дуже, дуже вдячний. Я казав уже, що мені бракує друга, і був би дуже радий заприятелювати з вами. Хоч я, на позір дуже здоровий, — енергійно сказав містер Тутс, — але ви не уявляєте, яке я нещасливе створіння. Безмозка юрба, знаєте, бачить мене з Курчам чи з іншими видатними особами його рівня, то й думає собі, що я щасливий, але життя моє гірке. Я страждаю через міс Домбі, капітане Джілс. Я не можу їсти, мене не тішить мій кравець, я часто плачу, коли буваю сам. Запевняю вас, я з радістю повернуся сюди завтра і ще п'ятдесят разів.

З цими словами містер Тутс потиснув руку капітанові, ховаючи всі сліди хвилювання, які можна було сховати отак на ходу, від проникливого ока Курчати, приєднався до цього славетного джентльмена. Курча, що ревниво охороняв свій пріоритет, доволі несхвально дивився на капітана, коли той прощався з містером Тутсом, але вийшов услід за своїм покровителем, не виявивши своєї незичливості в якийсь інший спосіб, і покинув капітана в пригніченому настрої, а Роба-Точильника — в піднесеному, оскільки останній протягом пів години мав честь спостерігати зблизька переможця Ноббі Шропшира Першого.

Ще довго по тому, як Роб заснув під прилавком, капітан сидів перед каміном і дивився в огонь. І ще довго по тому, як не стало вогню,

дивився він на заржавілі ґрати, і смутні думки про Волтера та старого Сола снувалися йому в голові. У гримучій кімнатці на горищі він теж спокою не знайшов і встав ранком сумний та невиспаний.

Щойно установи в місті почали працювати, капітан подався до контори «Домбі й Сина». Тільки в крамниці мічмана цього дня було замкнено. Роб-Точильник з наказу капітана навіть віконниць не відчиняв, наче всередині лежав покійник.

Сталося так, що капітан Катл підійшов до контори водночас із містером Турботом. Мовчки вклонившись на привітання управителя, капітан Катл сміливо рушив за ним до його кабінету.

— Ну, капітане Катле, — мовив містер Турбот, зайнявши своє звичайне місце коло каміна й не скидаючи капелюха, — справа кепська.

— Ви вже знаєте про те, що було надруковано у вчорашній газеті, сер? — спитав капітан.

— Так, — ствердив містер Турбот, — знаємо. Все подано дуже докладно. Страхова компанія зазнала чималих збитків. Нам дуже прикро. Та нічого не вдієш. Таке життя!

Містер Турбот чистив складаним ножичком нігті і, усміхаючись, дивився на капітана, що стояв коло дверей.

— Мені страшенно жаль бідолашного Ѓея, — сказав Турбот, — та й усю команду. Наскільки мені відомо, ми серед них втратили кількох наших кращих людей. Так завжди буває. І в багатьох була родина. Єдина втіха в тім, що бідний Ѓей не мав родини, капітане Катле!

Капітан тер собі підборіддя й дивився на управителя. Той глянув на нерозпечатані листи в нього на столі й узяв газету.

— Чим можу служити вам, капітане? — спитав він поверх газети, посміхаючись і промовисто зиркнувши на двері.

— Я хотів би, щоб ви заспокоїли моє сумління в тому, що його мучить, — відповів капітан.

— Та ну! — вигукнув управитель. — У чому ж це? Кажіть, капітане Катле! Прошу вас поквартитися, — у мене багато роботи.

— Слухайте-но, сер, — сказав капітан, поступаючи крок уперед. — Перед тим, як мій друг Вол-р вирушив у цю вашу катастрофічну подорож...

— Ну-ну, капітане Катле, — перебив його усміхнений управитель. — Про які ще «катастрофічні подорожі» мова? Ми нічого спільного з катастрофічними подорожами не маємо, приятелю. Ви, певне, вже встигли перебрати норму, капітане, якщо ви забули, що всі подорожі — і морські, і сухопутні — пов'язані з ризиком. Чи не мучить вас думка, що молодий як-його-там загинув од урагану, якого наслала на нього наша контора? Фі, капітане! При таких муках найкращі ліки — сон і вода з содою.

— Слухайте, хлопче, — повільно мовив капітан, — бо ви майже хлопчак проти мене, і я не прошу вибачення, що прохопився цим словом, — якщо подібні жарти справляють вам приємність, то ви, значить, не джентльмен, за якого я вас мав, а якщо ви не джентльмен, за якого я вас мав, то, мабуть, мене недарма мучить сумління. А тепер ось що, містере Турбот. Перед своїм од'їздом бідний хлопець казав мені, що їде не задля власного добра чи там підвищення по службі, і свідомий цього. Я мав думку, що він помиляється, і так йому і сказав, але прийшов сюди, коли вашого головного не було, щоб цілком увічливо поставити вам одне-два запитання й заспокоїти своє сумління. На запитання ці ви відповіли — відверто. Тепер же, коли все скінчено і коли годі журитися тим, що не може змінитися, — ви як людина вчена самі знайдете це місце й занотуєте його, — я все-таки, щоб полегшити сумління, хотів би знати, що я не допустився помилки, що не зрадив свого обов'язку, замовчавши перед старим те, що говорив мені Вол-р, і що він справді відплив до Барбадосу під попутним вітром. Містере Турботе, — мовив добродушний капітан, — коли я був тут в останнє, ми з вами дуже приязно побалакали. І якщо я не надто приязний з вами сьогодні, то це через бідного хлопця, а якщо мене й допекло якесь ваше слово і я не стримався, то я, Едвард Катл, прошу вибачення.

— Капітане Катле, — з усією можливою гречністю сказав управитель. — Мушу попросити вас зробити мені одну послугу.

— Яку саме, сер? — спитав капітан.

— Ласкаво забратися звідси, — відповів управитель, простягаючи руку, — і правити вашу тарабарщину деінде.

Всі гудзи на вузлуватому обличчі капітана побіліли з несподіванки та обурення, — навіть червона смужка на лобі зблякла, мов веселка

між хмар.

— Ось що я вам скажу, капітане Катле, — покивав йому пальцем управитель, виставивши усі свої зуби, але й далі мило посміхаючись: — Минулого разу я був занадто лагідний з вами. Ви належите до категорії хитрих і зухвалих людей. Я, аби вашого як-його-там не вигнали втришия звідси, терпів вас, любий капітане, але це було раз, і тільки раз. А тепер ідіть собі, приятелю!

Капітан стояв мов укопаний, позбувшись мови.

— Ідіть собі, — добродушно повторив управитель, підібравши поли фрака й розставивши ноги. — Ідіть собі, як людина розважлива, щоб ми не виставляли вас за двері чи вдавалися до будь-якого іншого насильства. Був би тут містер Домбі, то з ним, мабуть, ви б зазнали ще більшої ганьби, капітане. А я кажу тільки: ідіть собі!

Поклавши важезну руку собі на груди, щоб легше було звести дух, капітан оглянув містера Турбота з голови до п'ят і перебіг очима по кабінетику, немов не міг дійти тям, де він і в чийому товаристві.

— Ви підступний, капітане Катле, — провадив Турбот далі з невимушеністю та щирістю світської людини, котра надто добре знає світ, щоб перейматися кожним неподобством, яке її безпосередньо не стосується, — та не настільки, щоб вас не можна було викрити. І вас, і вашого відсутнього приятеля. Що ви зробили з вашим відсутнім приятелем? Га, капітане?

Капітан знову поклав руку на груди, знову глибоко вдихнув і сказав собі: «Тримайся!». Правда, пошепки.

— Обидва ви снуєте гарненькі маленькі змови, влаштовуєте гарненькі маленькі наради, призначаєте гарненькі маленькі побачення й приймаєте гарненьких маленьких одвідувачів, — га, капітане? — сказав Турбот, насупивши брови, але нітрохи не зменшивши блиску своїх зубів. — І після цього всього приходити сюди? Надто сміливий крок, капітане! Така необережність вам не до лиця. Вам — змовникам, відлюдникам і втікачам — слід краще на цьому знатись. Чи будете ласкаві піти звідси?

— Слухайте, хлопче, — ледве видихнув капітан здавленим і тремтячим голосом, і його важкий кулак якось дивно задвигтів, — я хотів би вам не одне слово сказати, та не знаю, куди вони заподілися. Мій юний друг, Вол-р, для мене потонув тільки вчора вночі, і я, як

КУПИТИ